

VILNIAUS UNIVERSITETAS
MEDICINOS FAKULTETAS

Baigiamasis darbas

Seksualinio smurto priežasčių ir prevencijos analizė

The Analysis of Reasons and Prevention of Sexual Violence

Studentė **Rusnė Kirtiklytė** VI kursas, 2 gr.

Katedra kurioje ruošiamas ir ginamas darbas

Sveikatos mokslų instituto
Slaugos katedra

Darbo vadovė

Prof. dr. Natalja Fatkulina

Katedros arba Klinikos vadovas

Prof. dr. Natalja Fatkulina

2022-05-20

Studento elektroninio pašto adresas: rusne.kirtiklyte@mf.stud.vu.lt

TURINYS

TURINYS	1
SANTRAUKA.....	2
ABSTRACT	3
ĮVADAS	4
Problemos aktualumas.....	4
Darbo tikslas ir uždaviniai	6
LITERATŪROS APŽVALGA.....	7
Seksualinio smurto priežastys ir rizikos veiksniai	7
Seksualinio smurto prevencija.....	8
TIRIAMIEJI IR METODAI	10
Anketinis klausimynas.....	10
Pamokų struktūra.....	11
Duomenų analizė	11
REZULTATAI.....	12
Bendroji informacija apie respondentus	12
Neįtraukti duomenys.....	12
Stereotipiniai gimnazistų įsitikinimai prieš ir po dviejų pamokų intervencijos.....	13
Gimnazistų žinių palyginimas prieš ir po dviejų pamokų intervencijos	20
Teigiamų respondentų atsakymų į teiginį „Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu“ pasiskirstymas prieš ir po dviejų pamokų intervencijos	21
Grįžtamasis ryšys.....	22
APTARIMAS	23
Stereotipinės nuostatos kaip priežastinis faktorius	23
Prevencijos strategijos	24
IŠVADOS	25
PASIŪLYMAI.....	26
Švietimo sektoriui:.....	26
Sveikatos apsaugos sektoriui:	26
LITERATŪROS SĄRAŠAS	27
PRIEDAI.....	30

SANTRAUKA

Baigiamojo darbo tikslas: apžvelgti seksualinio smurto priežastis ir prevencijos būdus bei ištirti trijų mokyklų 9-10 klasių moksleivių stereotipines nuostatas ir turimas žinias apie seksualinį smurtą prieš dviejų pamokų intervenciją šia tema ir po jos.

Metodologija: dvylika devintokų bei dešimtokų klasių (pirmos pamokos imtis: n=252, iš jų merginų: n=138 ir vaikinių: n=112; antros pamokos bendra imtis: n=217, iš jų merginų: n=120, vaikinių: n=91) išklausė dviejų pamokų ciklą seksualinio smurto tematika. Prieš ir po dviejų pamokų ciklo paaugliai pildė klausimyną, skirtą patikrinti turimas stereotipines nuostatas bei žinias seksualinio smurto tematika. Surinkti duomenys buvo analizuojami ir lyginami vaikinių ir merginų grupėse pagal atsakymus prieš ir po pamokų ciklo bei tarp lyčių, taikant statistinę analizę.

Rezultatai: Vaikiniai labiau tikėjo lyčių stereotipais ir normalizavo smurtinį elgesį ir prieš, ir po pamokų ciklo bei buvo mažiau linkę keisti įsitikinimus nei merginos. Po pamokų ciklo pagerėjo abiejų lyčių tiriamųjų žinios seksualinio smurto bei sveikų ir žalingų santykių bruožų tematika. Merginos ir prieš, ir po pamokų ciklo statistiškai reikšmingai dažniau įvardino, kad yra susidūrusios su seksualiniu priekabiavimu nei vaikinai. Taip pat po pamokų ciklo statistiškai reikšmingai daugiau merginų įvardino, kad yra susidūrusios su seksualiniu priekabiavimu savo aplinkoje (atitinkamai 20.3 proc. prieš ir 51.7 proc. po pamokų ciklo) nei prieš pamokas.

Išvados: dviejų pamokų intervencija buvo pakankamai veiksminga pagerinti paauglių žinias seksualinio smurto tematika bei padaryti įtaką stereotipiniams įsitikinimams abiejų lyčių moksleiviams. Visgi, lieka neaišku, ar dvi pamokos sukuria ilgalaikį poveikį. Norint sumažinti seksualinio smurto paplitimą, seksualinio smurto prevencijos strategijos turėtų būti įtrauktos į ugdymo programą ir nuosekliai vykdomos švietimo institucijose.

Raktažodžiai: seksualinis smurtas; seksualinis priekabiavimas; smurtas lyties pagrindu; lyčių stereotipai; paaugliai; lytiškumo ugdymas.

ABSTRACT

Purpose and aims: to review the causes of sexual violence and ways to prevent it, and to investigate the stereotypical attitudes and knowledge about sexual violence of students in grades 9-10 in three schools before and after the two-lesson intervention on this topic.

Methodology: Twelve classes of ninth and tenth-grade students (total sample of the first lesson: n=252, of which girls: n=138 and boys: n=112; total sample of the second lesson: n=217, of which girls: n=120, boys: n=91) participated in a two-lesson cycle on sexual violence. Before and after the two-lesson cycle, adolescents completed a questionnaire to test their stereotypical attitudes and knowledge about sexual violence. The data collected were analyzed and compared in groups of boys and girls according to the responses before and after the lesson cycle and between two genders.

Results: Boys were more likely to believe in gender stereotypes and normalize violent behavior both before and after the lesson cycle and were less likely to change beliefs than girls. After the two lessons cycle, the knowledge of both boys and girls on the sexual violence and characteristics of healthy and harmful relationships improved. Girls were statistically significantly more likely to report experiencing sexual harassment than boys both before and after the lessons. Also, after the two lessons cycle, statistically significantly more girls reported experiencing/witnessing sexual harassment in their environment (20.3 pct. of girls before and 51.7 pct. after, respectively).

Conclusions: The two-lesson intervention was effective enough to improve adolescents' knowledge of sexual violence and to influence stereotypical beliefs in students of both sexes. Still, it remains unclear whether the two lessons would create lasting effects. In order to reduce the prevalence of sexual violence, the strategies on prevention of sexual violence should be included in the schools' curriculum and consistently implemented in educational institutions.

Keywords: sexual abuse; sexual violence; sexual harassment; gender-based violence; gender stereotypes; adolescents; comprehensive sexuality education.

IVADAS

Problemos aktualumas

Seksualinis smurtas - vis dar aktuali ir itin stigmatizuota tema šiuolaikinėje visuomenėje. Pagal apibrėžimą, tai - bet koks be sutikimo atliekamas seksualinio pobūdžio veiksmas arba mėginimas jį atlikti su kitu asmeniu be jos arba jo laisvai išreikšto sutikimo, nepriklausomai nuo kaltininko ir aukos santykių pobūdžio, bet kokioje aplinkoje, įskaitant, bet neapsiribojant namais ir darbu (1). Seksualinis smurtas gali pasireikšti įvairiai: seksualine prievarta (pavyzdžiui, privertimu lytiškai santykiuoti), atsisakymu naudoti apsaugos priemonės lytinių santykių metu, seksualiniu priekabiavimu, prekyba žmonėmis seksualinėms paslaugoms, priverstinėmis santuokomis ir kt. (2). Jungtinių Amerikos Valstijų kongreso įsteigta Lygių darbo galimybių komisija taip pat yra išskyrusi tris seksualinio priekabiavimo rūšis: neverbalinę (nužiūrėjimas, švilpimas, persekiojimas, kt.), verbalinę (seksualinio turinio replikos ar juokai, asmeninių klausimų su intymia potekste uždavimas, kt.) ir fizinę (kūno dalių lietimasis be sutikimo, asmeninės erdvės ir ribų negebėjimas, kt.) (3).

Seksualinis smurtas yra viena iš su lytimi susijusio smurto išraiškų - absoliuti dauguma nukentėjusiųjų yra moterys ir mergaitės. Jungtinių Tautų Organizacija (JTO) smurtą prieš moteris laiko vienu didžiausių visuomenės sveikatos grėsmių ir žmogaus teisių pažeidimu. JTO smurtą prieš moteris apibrėžia kaip bet kokią smurto lyties pagrindu apraišką, kuri sukelia fizinę, seksualinę, psichinę žalą ar kančią, įskaitant grąsinimus ir laisvės apribojimą viešame ir privačiame gyvenime (4). Europos Sąjungos šalyse kas trečia vyresnė nei 15-os metų moteris yra patyrusi fizinį ar seksualinį smurtą, ar abu. Tai sudaro 61 milijoną atvejų iš 185 milijonų moterų (5). Globaliu mastu 736 milijonai moterų, arba kas trečia moteris, vyresnė nei 15-os metų, yra patyrusi fizinį ir/ar seksualinį smurtą (neįskaitant seksualinio priekabiavimo) (6).

Seksualinis smurtas dažnai pasireiškia kaip viena iš smurto artimoje aplinkoje formų. Pagal Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, smurtas - veikimu ar neveikimu asmeniui daromas tyčinis fizinis, psichinis, seksualinis, ekonominis ar kitas poveikis, dėl kurio asmuo patiria fizinę, materialinę ar neturtinę žalą. Pagal minėtą įsakymą „artimos aplinkos“ sąvoka apibrėžiama kaip aplinka, kurią sudaro asmenys, siejami arba praeityje sieti santuokiniais, partnerystės, svainystės ar kitais artimais ryšiais, taip pat asmenys, kartu gyvenantys ir tvarkantys bendrą ūkį (7). Smurtas artimoje aplinkoje irgi yra su lytimi susijusi smurto forma, nes absoliuti dauguma nukentėjusiųjų taip pat yra moterys. 2021 m. Lietuvoje

78,9 proc. suaugusių nukentėjusiųjų nuo smurto artimoje aplinkoje buvo moterys, iš jų 80,5 proc. nukentėjo nuo intymaus partnerio (8). Statistiniais duomenimis Lietuvoje pastaruosius penkerius metus (2017 – 2021 m.) 87,1 – 91 proc. smurtautojų artimoje aplinkoje sudarė vyrai (8),(9). Pasaulio Sveikatos Organizacijos duomenimis, tarptautiniu mastu 13–61 proc. visų moterų yra patyrusios fizinį smurtą ir 6–59 proc. moterų yra patyrusios seksualinį smurtą, sukeltus intymaus partnerio (10). Nuo seksualinio smurto ne dėl intymaus partnerio pasauliniu mastu yra nukentėjusios 6 proc. moterų (11). Visgi reikia atsižvelgti į tai, kad ši statistika nebūtinai realistiškai atspindi tikrą smurto mastą, nes dauguma aukų jaučia gėdą kam nors pranešti apie fizinę ar seksualinę prievartą bei turi realistiškas baimes, kad šio fakto atskleidimas gali paskatinti dar daugiau smurto prieš jas ar vaikus, sugriauti šeimą, reputaciją ir kt. Pagalbos į ką nors kreipiasi mažiau nei 40 proc. nukentėjusiųjų, patyrusių fizinį ar seksualinį smurtą, ir mažiau nei 10 proc. kreipiasi į teisėsaugos institucijas (12). Baimės pranešti nėra nepagrįstos, nes 58 proc. visų moterų žmogžudysčių yra įvykdoma būtent jų partnerių, o, Jungtinių Amerikos Valstijų duomenimis, 69 proc. moterų, bandžiusių metų laikotarpyje palikti smurtaujančią partnerį, patiria dar sunkesnes smurto apraiškas (13),(14).

Seksualinio smurto problema itin aktuali kalbant apie vaikų ir paauglių amžiaus grupes. Jungtinių Amerikos Valstijų duomenimis, 70 proc. visų, nukentėjusiųjų nuo seksualinio smurto, yra nepilnamečiai (15). Europos Sąjungos šalyse vienas iš penkių vaikų yra patyręs tam tikrą seksualinio smurto rūšį (16). Pagal skirtingus šaltinius, nuo 10 iki 26,6 proc. mergaičių, nesulaukusių pilnametystės, patiria seksualinę prievartą ir nuo 4 iki 16,7 proc. berniukų (17),(18),(19). Pasauliniu mastu 15 milijonų 15-19-os metų mergaičių yra buvusios priverstos lytiškai santykiuoti prieš jų valią, o didžiausia riziką tai patirti buvo iš tuometinių jų partnerių ar vyrų. Iš jų tik 1 proc. yra kreipęsi profesionalios pagalbos (20).

Priešingai paplitusiam stereotipui apie nusikaltėlius kaip nepažįstamuosius, absoliuti dauguma (iki 90 proc.) smurtautojų prieš vaikus ar paauglius būna jiems artimi ar pažįstami asmenys (6),(21). Tai viena iš priežasčių, dėl kurios yra itin sunku šiuos nusikaltimus išaiškinti bei užkirsti kelią jų pasikartojimui ateityje. Šią situaciją dar pablogino COVID-19 pandemija, nes pažeidžiamiausios grupės: vaikai ir moterys, buvo priversti daugiau laiko praleisti namų aplinkoje kartu su smurtautojais.

Taip pat vaikams praleidžiant daugiau laiko elektroninėje erdvėje dėl nuotolinių mokslų bei karantino sąlygų 2020 metais, pasauliniu mastu seksualinio smurto prieš vaikus atveju internete

padaugėjo keturis kartus (nuo 1 milijono pranešimų 2019 metais iki 4.1 milijono atvejų 2020 metais). Be to, pandemijos metu žmonėms praleidžiant didžiąją dalį laiko prie kompiuterių ekranų, internete nepaprastai padidėjo turinio paklausa, vaizduojančio seksualinę prievartą prieš vaikus, kai kuriose Europos šalyse – net keturis kartus (16).

Dar viena tema seksualinio smurto forma – prekyba žmonėmis. Kaip ir kalbant apie smurtą artimoje aplinkoje, tai yra su lytimi susijusio smurto forma – 92 proc. aukų yra moterys ir mergaitės. Nuo COVID-19 pandemijos pradžios taip pat padaugėjo prekybos žmonėmis atvejų tiek internete, tiek ir realiame pasaulyje seksualinio išnaudojimo daugiausia privačiuose namuose tikslu (22).

Darbo tikslas ir uždaviniai

Mūsų atliktas tyrimas yra susijęs su pirmine seksualinio smurto prevencija paauglių amžiuje.

Pagrindinis darbo tikslas – 9-10 klasių moksleivių populiacijoje ištirti stereotipines nuostatas bei turimas žinias apie seksualinį smurtą prieš dviejų pamokų intervenciją šia tema ir po jos.

Uždaviniai:

- 1) Įvykdyti dviejų pamokų ciklą 9-10 klasių moksleiviams pristatant seksualinio smurto apibrėžimą, priežastis, pasireiškimo būdus bei pagalbos galimybes patyrus seksualinį smurtą;
- 2) Naudojant anoniminių klausimyną įvertinti pradinės moksleivių turimas žinias seksualinio smurto tematika;
- 3) Naudojant anoniminių klausimyną įvertinti pradinės moksleivių nuostatas, susijusias su lyčių stereotipais bei smurtu ir palyginti rezultatus tarp lyčių;
- 4) Įvertinti, ar išklause dvi pamokas šia tema paaugliai sugeba geriau atpažinti seksualinį smurtą bei suprasti jo priežastis, pasireiškimo būdus ir turi daugiau žinių, ką daryti ir kur kreiptis pagalbos patyrus seksualinį smurtą;
- 5) Įvertinti, ar pamokos šia tema turėjo įtaką turėtoms pradinėms stereotipinėms nuostatoms ir palyginti stereotipines nuostatas prieš ir po dviejų pamokų intervencijos tarp lyčių (vaikinių ir merginų);
- 6) Įvertinti, ar dviejų pamokų intervencija pagerino tiriamųjų gebėjimus atskirti sveikų ir žalingų santykių bruožus;
- 7) Įvertinti, ar dviejų pamokų intervencija turėjo reikšmės seksualinio priekabiavimo atpažinimui savo aplinkoje.

LITERATŪROS APŽVALGA

Seksualinio smurto priežastys ir rizikos veiksniai

Pasaulio Sveikatos Organizacijos (PSO) duomenimis, intymaus partnerio smurtą ir seksualinio smurto riziką didinantys veiksniai: žemesnis išsilavinimas, patirtas netinkamas elgesys, nepriežiūra ar smurtas šeimoje vaikystėje, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, žalingų stereotipų apie vyriškumą turėjimas, moteris diskriminuojančių veiksmų ir lyčių normų apie vyrų viršenybę visuomenėje paplitimas. Aspektai, susiję konkrečiai su didesne tikimybe įvykdyti seksualinio smurto nusikaltimus: stiprūs įsitikinimai „šeimos garbės“ ir „seksualinio tyrumo“ sąvokų atžvilgiu, tikėjimas ideologijomis, susijusiomis su vyriškumo aukštinimu, tikėjimas vyriškosios lyties privilegijuotumu bei silpnos teisinės sankcijos už seksualinį smurtą valstybiniu lygiu (11), (23).

Kaip ir pabrėžia PSO, lyčių nelygybė bei žalingi stereotipiniai įsitikinimai yra vienos pagrindinių seksualinio ir fizinio smurto priežasčių. Predispoziciją smurtui ne menkiau nei socioekonominė padėtis lemia sociokultūriniai įsitikinimai, o tai paneigia paplitusį manymą, kad smurtaujama tik socialinės rizikos grupių šeimose. Vyrų, kurie vis dar pateisina lyčių nelygybę, tiki toksiško vyriškumo normomis (pvz., vyrų privalėjimu būti stipriems fiziškai, nerodyti jausmų, būti agresyviems, nuvertinti moteris ir kt.) ir su lytimi susietais stereotipais („vyrų yra viršesni nei moterys“, „vyrų turi teisę kontroliuoti moteris“, „spręsti konfliktus reikia fizine jėga“, „lytiniai santykiai su vyru yra žmonos pareiga“, „moterys yra atsakingos už vyrų seksualinius troškimus“ ir pn.) yra labiausiai linkę fiziškai bei seksualiai smurtauti prieš savo partneres/sutuoktines (24), (25), (26). Tyrimų duomenimis, paaugliai vaikinai, turintys sudaiktinantį ir seksualizuotą požiūrį į merginas, dažniausiai užsiėmė žodiniu bei fiziniu seksualiniu priekabiavimu (27). Taip pat tiriant žmones, kurie įvykdė seksualinės prievartos nusikaltimus prieš vaikus, buvo rasta, kad stereotipiniai įsitikinimai apie moteris buvo stipriausias šio elgesio prediktorius (28).

Tyrimų duomenimis Lietuvoje su lytimi susiję stereotipai yra vis dar paplitę. „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos“ užsakymu atlikto lyčių stereotipų ir smurto tyrimo duomenimis, beveik pusė (49 proc.) Lietuvos gyventojų pritarė teiginiui, kad „vyras turi būti raumeningas“, 37 proc. sutiko su teiginiu, kad „vyrų iš prigimties yra agresyvūs“, 44 proc. sutiko, kad „berniukai neturi žaisti su lėlėmis“, bei kas penktas (21 proc.) sutiko, kad „vyrų nuomonė yra svarbesnė nei moters“. Taip pat beveik 45 proc. respondentų (-čių) pritarė teiginiui: „berniuko elgesys, kai jis

tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan. – yra nekaltas dėmesio rodymas“, o 41 proc. Lietuvos gyventojų pritarė teiginiui: „mylėtis su vyru yra žmonos pareiga“ (29). 2021 m. „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos“ užsakyto tyrimo duomenys parodė, kad gajūs stereotipai, susiję su smurtu prieš moteris. Beveik du trečdaliai visų apklaustųjų (65 proc.) sutiko su teiginiu, kad „moterys dažnai pačios išprovokuoja smurtą“, su šiuo teiginiu sutiko 71 proc. vyrų. Taip pat kas penktas apklaustasis (21 proc.) sutiko su teiginiu: „dalis moterų mėgsta, kai prieš jas smurtauojama“ (30). Taigi, atsižvelgiant į tyrimų išvadas, Lietuvoje paplitę su lyčių stereotipais susiję įsitikinimai, kad vyro vaidmuo svarbesnis nei moters, ir vis dar matome smurto prieš moteris normalizavimą.

Statistiškai moterys, kurios turi žemesnį išsilavinimą, augo su smurtaujančiu tėvu ir yra labiau linkusios priimti lyčių nelygybę, stereotipinius moterų ir vyrų vaidmenis, vyrų privilegijuotumo statusą (ang. *male privilege*), turi didesnę riziką susirasti smurtaujančią partnerį (11),(23). Šie veiksniai panašūs kaip ir vyrų, linkusių smurtauti, tad galima manyti, kad moterims, turinčioms lyčių normas įtvirtinančius įsitikinimus, didėja tikimybė pasirinkti partnerį, turintį/pritariantį toms pačioms nuostatoms, ir linkusį smurtauti.

Pagrindiniai veiksniai, didinantys nepilnamečių riziką patirti seksualinį smurtą yra: smurtas artimoje aplinkoje, nepriežiūra ir apsaugos trūkumas šeimoje, prieš tai patirta seksualinė prievarta, jaunas amžius, mokymosi sutrikimai, buvimas neheteroseksualios lytinės orientacijos, psichoaktyvių medžiagų vartojimas, draugystė su agresyviais bendraamžiais (2), (31).

Seksualinio smurto prevencija

Su lytimi susijusio smurto, kuriam priskiriamas seksualinis smurtas, pasekmės įvairiapusiškos, apimančios tiek individualų lygį, tiek valstybinį lygį: pradedant lytiškai plintančių ligų plitimu, neplanuotais nėštumais, ilgalaikėmis pasekmėmis nukentėjusiųjų psichoemocinei būsenai ir kasdieniam funkcionavimui, baigiant ekonomine našta – smurto prieš moteris pasekmių kaina Europos Sąjungoje siekia 289 milijardus dolerių, o vien Lietuvoje 600 milijonų eurų per metus (32), (33). Tad nekyla abejonių, kad efektyvios prevencinės strategijos, prasidedančios nuo jauniausių amžiaus grupių, yra absoliučiai būtinos.

Kalbant apie vaikų ir paauglių amžiaus grupę, prevencijos strategijos gali būti pirminės, skirtos užkirsti kelią seksualinio smurto atvejams iš viso įvykti, ir antrinės, skirtos identifikuoti, pranešti bei apsaugoti aukas, jau patyrusias seksualinį smurtą.

UNICEF išskyrė tris pirminės prevencijos strategijas: a) prevencija, skirta socialinių normų, stereotipinių pažiūrų ir elgesio keitimui pasitelkiant edukaciją ir advokacijos strategijas; b) situacinė prevencija, kuriant saugias erdves vaikams; c) prevencija, nukreipta į vaikų įgalinimą kartu mažinant rizikos veiksnius bei pažeidžiamumą dėl diskriminacijos. Visų šių strategijų kombinavimas dirbant su paauglių amžiaus grupėmis mokyklose ar bendruomenėse parodė geriausius rezultatus (2).

Viena iš itin efektyvių seksualinio smurto prevencijos strategijų, plačiai taikomų daugelyje šalių, yra visapusiško lytiškumo ugdymo pamokos mokyklose. Tyrimų duomenimis, lytiškumo ugdymo pamokos ne tik ryškiai sumažina nesaugių lytinių santykių, lytiškai plintančių ligų, neplanuotų nėštumų, su lytine orientacija susijusių patyčių atvejų skaičių, stereotipinių pažiūrų ir žalingų įsitikinimų apie lyčių normas paplitimą jaunimo tarpe, bet ir veikia kaip labai efektyvi seksualinio smurto bei intymaus partnerio smurto prevencijos priemonė (34), (35).

Kalbant apie visapusiško lytiškumo ugdymo situaciją Lietuvoje, Lietuvos Moksleivių Sąjungos atlikto tyrimo duomenimis, į klausimą „Kaip vertinate lytiškumo ugdymą savo mokykloje?“ „labai gerai“ ar „gerai“ atsakė tik 16 proc. respondentų, kai „labai blogai“ ar „blogai“ atsakė 28 proc. - daugiau nei kas ketvirtas mokinys (36). Lietuvoje lytiškumo ugdymas yra apibrėžtas 2016 metais Švietimo ir mokslo ministro patvirtintu įsakymu „Dėl sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos“ (37). Visgi, nors pagal įsakymą teoriškai visapusiškas lytiškumo ugdymas turėtų būti integruotas tiek į pradinį, tiek į pagrindinį ir vidurinį ugdymą, Lietuvoje vis dar ne visos mokyklos tai vykdo ir net tos, kurios yra integravusios į savo programą lytiškumo ugdymo pamokas, ne visada sugeba atitinkamai užtikrinti pamokų kokybę.

Dar vienas nepaprastai svarbus faktorius pirminei seksualinio smurto prevencijai – visų sektorių, dirbančių su vaikais ir paaugliais, darbuotojų kompetencija vykdyti ankstyvąją seksualinio smurto prevenciją: edukuojant vaikus apie saugumą, asmenines ribas, stereotipinių nuostatų žalingumą, pagalbos galimybes pastebėjus ar patyrus smurtą ir kt. Taip pat visi ugdymo sektoriaus darbuotojai, pastebėję ženklus, galinčius rodyti, kad vaikas ar paauglys patiria/yra patyręs(-usi) seksualinį smurtą, privalo turėti žinių, kaip visapusiškai palaikyti vaiką ar paauglį ir kur nukreipti profesionalios pagalbos (2).

TIRIAMIEJI IR METODAI

Atsitiktine tvarka buvo atrinktos dvi Vilniaus miesto ir viena Vilniaus rajono mokykla, sutikusios dalyvauti tyrime. Kiekviena mokykla skyrė po dvi devintokų ir dvi dešimtokų klases dalyvauti tyrime ir išklaudyti dviejų pamokų ciklą seksualinio smurto tematika. Klasių, dalyvausiančių tyrime, tėvams buvo išsiųstos pasirašyti sutikimo formos, patvirtinančios, kad tėvai sutinka leisti vaikams dalyvauti tyrime. Atsižvelgiant į mokyklų tvarkaraščius, pirmą ir antrą pamoką skyrė ne mažiau 6-ių dienų ir ne daugiau nei 14-os dienų tarpas. Skačiuojant visas mokyklas, pirmoje pamokoje atitinkamai dalyvavo 252 mokiniai, antroje pamokoje dalyvavo 217 mokinių (dalis mokinių sirgo, nebuvo mokykloje dėl kitų priežasčių ir pan.).

Anketinis klausimynas

Pirmos pamokos pradžioje ir antros pamokos pabaigoje tiriamieji turėjo užpildyti anketinį klausimyną (Priedas nr. 1). Anketinis klausimynas bei tyrimo protokolas buvo pateikti svarstymui Slaugos katedros Etikos komisijai, kuri nutarė, kad protokolas ir klausimynas neprieštarauja etikos normoms ir pritarė protokolo ir klausimyno naudojimui (2022-03-02 Nr. (1.3) 150000-KP-42) (Priedas nr. 2).

Anketinis klausimynas buvo sudarytas iš trijų dalių. Antros pamokos pabaigoje pildoma anketa turėjo papildomą klausimą grįžtamajam ryšiui apie pamokų ciklą. Pirmą klausimyno dalį sudarė bendros informacijos klausimai: lytis, klasė, amžius ir klausimas apie tai, ar yra turėję lytiškumo ugdymo pamoką(-ų). Antrą klausimyno dalį sudarė teiginiai, į kuriuos buvo galima atsakyti Likerto skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“. Šie teiginiai, skirti patikrinti stereotipines nuostatas, buvo sudaromi pasiremiant 2020 m. ir 2021 m. „Lygių galimybių plėtros centro“ ir „Lietuvos žmogaus teisių centro“ vykdytų moksleivių ir mokytojų nuostatų apklausų 9 mokyklose (Jonavos r., Alytaus m. ir Ukmergės r.) teiginiais, kurie savo ruožtu buvo sudaryti pagal Jungtinių Tautų Organizacijos padalinio „United Nations Women“ tyrimo dėl lyčių normų, socialinių vaidmenų suvokimo, seksualinio ir kitokio tipo smurto atpažinimo bei požiūrio į smurtą lyties pagrindu klausimus (38). Kai kurios formuluotės buvo šiek tiek pakeistos, nes sudarinėjant klausimyną buvo bandoma užtikrinti teiginių ir neiginių įvairovę, kartu stengiantis išlaikyti tiriamųjų atidumą atsakinėjant. Taip pat atsižvelgiant į pamokos trukmę (45 min) buvo bandoma optimizuoti klausimyną, jog pildymas netruktų ilgiau 5-7 minučių, kad liktų laiko išdėstyti pamokos medžiagą. Trečios dalies teiginiai (pavyzdžiui: „Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis“) buvo skirti įsivertinti žinias seksualinio smurto

tematika, į kurią tiriamieji galėjo atsakyti skale: „taip“, „labiau taip“, „nei taip, nei ne“, „labiau ne“ ir „ne“.

Pamokose buvo svarbu sukurti saugią erdvę, todėl buvo užtikrinama, kad klasėse paaugliai sėdėtų ne suoluose, o visi kartu puslankiu, bei pamokų pradžioje būdavo skiriamas laikas susipažinimui ir kiekvienas pasidalindavo, kaip tądien jaučiasi, naudodamiesi pagalbine „emometro“ priemone (Priedas nr. 3.)

Pamokų struktūra

Pirmos pamokos medžiaga apėmė paaiškinimą apie keturias smurto rūšis (fizinį, seksualinį, psichologinį bei ekonominį), tuomet buvo supažindinama su seksualinio smurto apibrėžimu, aiškinamasi apie sutikimo (ang. *consent*) svarbą fiziniam kontaktui su kitu asmeniu ir seksualinio smurto priežastis (diskutuojama apie socioekonominius faktorius, aptariama lyčių stereotipų, pornografijos, smurto normalizavimo medijose įtaka, „žalingo vyriškumo“ bei „aukos kaltinimo sąvokos“). Taip pat buvo diskutuojama apie seksualinio smurto pasireiškimo būdus (aptariami seksualinio priekabiavimo išraiškos variantai realybėje ir internetinėje erdvėje, priverstinių lytinių santykių konceptas, kiti seksualinio smurto išraiškos būdai) bei suteikiama informacija, ką reiktų daryti ir į kokias organizacijas kreiptis, patyrus seksualinį smurtą.

Antra pamoka buvo skirta pasikartoti pirmos pamokos metu įgytas žinias interaktyvaus žaidimo „Kahoot!“ principu. Interaktyvus žaidimas vyko komandų principu, kad paaugliai galėtų diskutuoti ir tartis tarpusavyje 4-5 žmonių grupelėse, ir be 3 testinių klausimų, buvo 4 atviri klausimai, kuriuose turėjo galimybę įrašyti savo atsakymus. Taip antros pamokos metu paaugliai buvo papildomai supažindinti su „Paauglių galios ir kontrolės ratu“ (Priedas nr. 4) bei buvo diskutuojama apie sveikų ir žalingų santykių bruožus. Pamokos pabaigoje buvo pildomas klausimynas kartu su papildomu klausimu grįžtamajam ryšiui.

Duomenų analizė

Statistinės analizės rezultatai buvo apskaičiuojami naudojant Microsoft Excel ir IBM SPSS Statistics 28.0 programas. Kadangi duomenys nebuvo pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, rezultatų statistinis reikšmingumas buvo vertinamas naudojant neparametrinį Mann-Whitney-U testą reikšmingumo lygiui (p įverčiui) nustatyti. Statistiniu reikšmingumu laikyta, kai $p < 0.05$. Vidurkiui, medianoms ir tarpkvartiliniam pločiui apskaičiuoti buvo naudojamosi SPSS programos aprašomosios statistikos funkcijomis. Kategorinių duomenų analizei naudotas Chi kvadrato testas.

REZULTATAI

Bendroji informacija apie respondentus

1 lentelė. Bendroji informacija.

Tiriamųjų charakteristikos		Dalyvavo pirmoje pamokoje N=252	Dalyvavo antroje pamokoje N=217
Lytis	Mergina	138	120
	Vaikinas	112	91
	Kita	2	6
Amžius	14 m.	2	2
	15 m.	107	77
	16 m.	112	109
	17 m.	31	29
Klasė	9-a klasė	134	101
	10-a klasė	118	116

Neįtraukti duomenys

Nors klausimyne buvo klausimas „Esu turėjęs(-usi) lytiškumo ugdymo pamoką(-ų)“, surinktų atsakymų duomenys nėra įtraukti į rezultatus todėl, kad kalbėdama mokyklose su paaugliais supratau, kad jie visiškai skirtingai interpretuoja lytiškumo ugdymo pamokų konceptą (kai kurie tai įsivaizduoja kaip tiesiog biologijos pamokas), turimos lytiškumo ugdymo pamokų patirtys visiškai skiriasi net tose pačiose mokyklose tarp klasių ir kartais net tos pačios klasės vaikai atsakydavo į šį klausimą visiškai priešingai, nes nevienodai įsivaizduoja lytiškumo ugdymo programą.

Taip pat į rezultatus įtraukta ir palyginamoji analizė atlikta tik su tiriamaisiais, pažymėjusiais „mergina“ ar „vaikinas“ prie lyties. Iš pirmos pamokos dalyvių du tiriamieji pažymėjo „kita“ prie lyties, o antroje pamokoje „kita“ pažymėjo 6 tiriamieji. Toks skirtumas gali būti todėl, nes kitaip nei vaikinų/mergina save identifikuojantys paaugliai po antros pamokos jau jautėsi saugiau pažymėti labiau vidinę jauseną atitinkantį variantą. Visgi, negaliu atmesti ir netyčinio pažymėjimo, todėl šįkart asmenys, pažymėję „kita“ prie lyties, nebuvo įtraukti į analizę.

Stereotipiniai gimnazistų įsitikinimai prieš ir po dviejų pamokų intervencijos

Tyrimo dalis, skirta patikrinti stereotipinius įsitikinimus, atskleidė, kad vaikinai labiau tikėjo lyčių stereotipais ir normalizavo smurtinį elgesį nei merginos ir prieš, ir po pamokų ciklo. **Prieš** pamokų ciklą vaikinai statistiškai reikšmingai ($p<0.05$) labiau nei merginos tikėjo, kad vaikinai privalo būti raumeningi (20.5 proc. vaikinių ir 8 proc. merginų), merginos turi atrodyti seksualiai (22.3 proc. vaikinių ir 9.4 proc. merginų), smurtą galima išprovokuoti (65.2 proc. vaikinių ir 47.1 proc. merginų) ir berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas (72.5 proc. vaikinių ir 50 proc. merginų) (2 ir 6 lentelė).

Po pamokų ciklo statistiškai reikšmingai ($p<0.05$) sumažėjo vaikinių tikėjimas šiais stereotipais: „merginos turi atrodyti seksualiai“ (15.4 proc. vaikinių), „pornografijos turinys atspindi realybę“ (5.5 proc. vaikinių), „smurtą galima išprovokuoti“ (25.3 proc. vaikinių), „berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas“ (12.1 proc. vaikinių) bei „normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino“ (4.4 proc. vaikinių) (3 ir 5 lentelė). Po pamokų ciklo statistiškai reikšmingai sumažėjo ($p<0.05$) taip pat ir merginų tikėjimais visais jau išvardintais stereotipais bei stereotipais: „normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus“ ir „normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum“ (4 lentelė). Nors po dviejų pamokų ciklo dauguma tiek vaikinių, tiek merginų atsakymų rodė sumažėjusį tikėjimą stereotipais ir smurto normalizavimą, visgi merginų atsakymai po pamokų ciklo buvo statistiškai reikšmingai ($p<0.05$) mažiau stereotipiški nei vaikinių 7 teiginių atžvilgiu iš 8 (7 lentelė).

2 lentelė. Atsakymai į teiginius apie stereotipus prieš pamokų ciklą.

	Prieš pamokų ciklą					
Atsakymai:	Visiškai/ iš dalies nesutinka		Nei sutinka, nei nesutinka		Visiškai/ iš dalies sutinka	
Lytis: Teiginiai:	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)
Vaikinai neprivalo būti raumeningi	8%	20.5%	11%	18.8%	81%	60.7%
Merginos turi atrodyti seksualiai	78.30%	49.1%	12.30%	28.6%	9.40%	22.3%
Pornografijos turinys atspindi realybę	73.90%	72.3%	20.30%	18.8%	5.80%	8.9%
Smurto negalima išprovokuoti	47.10%	65.2%	26.10%	21.4%	26.80%	13.4%
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	72.50%	50.0%	13%	15.2%	14.50%	34.8%
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	86.20%	84.8%	9.40%	8.9%	4.40%	6.3%
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	69.60%	77.68%	15.20%	18.75%	15.20%	3.57%
Nėra normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	23.20%	32.1%	1.40%	4.5%	75.40%	63.4%

3 lentelė. Atsakymai į teiginius apie stereotipus po pamokų ciklo.

	Po pamokų ciklo					
Atsakymai:	Visiškai/ iš dalies nesutinka		Nei sutinka, nei nesutinka		Visiškai/ iš dalies sutinka	
Lytis: Teiginiai:	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)
Vaikinai neprivalo būti raumeningi	11%	14.3%	3%	20.9%	86%	64.8%
Merginos turi atrodyti seksualiai	89.2%	62.6%	6.7%	22%	4.2%	15.4%
Pornografijos turinys atspindi realybę	94.2%	90.1%	3.3%	4.4%	2.5%	5.5%
Smurto negalima išprovokuoti	13%	25.3%	1%	7.7%	86%	67%
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	90%	79.1%	8.3%	8.8%	1.7%	12.1%
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	97.5%	90.1%	2.5%	5.5%	0%	4.4%
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	97.5%	86.8%	2.5%	8.8%	0%	4.4%
Nėra normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	14.2%	18.7%	0.8%	2.2%	85%	79.1%

4 lentelė. Merginų atsakymų medianos, tarpkvartilinis plotis, vidurkiai ir *p* reikšmės prieš ir po pamokų ciklo.

		Prieš pamokų ciklą Merginos (N=138)	Po pamokų ciklo Merginos (N=120)	
	Rodikliai:			p reikšmė:
Teiginiai apie stereotipus:	Skalėje nuo 1 (mažiausiai stereotipiškas atsakymas) iki 5 (labiausiai stereotipiškas atsakymas)			
Vaikiniai neprivalo būti raumeningi	Mediana	1	1	0.061
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	1.65	1.57	
Merginos turi atrodyti seksualiai	Mediana	1	1	0.002
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	1.73	1.36	
Pornografijos turinys atspindi realybę	Mediana	1	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	0	
	Vidurkis	1.77	1.2	
Smurto negalima išprovokuoti	Mediana	3	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	0	
	Vidurkis	3.28	1.58	
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	Mediana	1	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	1.83	1.37	
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	Mediana	1	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	1.39	1.14	
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	Mediana	2	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	0	
	Vidurkis	2.03	1.18	
Nėra normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	Mediana	1	1	0.028
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	1.96	1.59	
Žinių įsivertinimo teiginiai:	Skalėje: 1 - ne, 2 - labiau nei, 3 - nei taip, nei ne, 4 - labiau taip, 5 - taip			
Galiu išvardinti keturias smurto rūšis	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	2.79	4.63	
Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	3.12	4.49	
Galiu išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	Mediana	3	4	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	2.9	4.31	
Galiu išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. <i>consent</i>)	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	3	1	
	Vidurkis	3.22	4.52	
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	3.1	4.61	
Galiu pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	Mediana	2	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	3	0	
	Vidurkis	2.59	4.7	
Galiu paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	Mediana	4	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	4.06	4.72	

5 lentelė. Vaikinių atsakymų medianos, tarpkvartilinis plotis, vidurkiai ir *p* reikšmės prieš ir po pamokų ciklo.

	Rodikliai:	Prieš pamokų ciklą Vaikiniai (N=112)	Po pamokų ciklo Vaikiniai (N=91)	p reikšmė:
Teiginiai apie stereotipus:	Skalėje nuo 1 (mažiausiai stereotipiškas atsakymas) iki 5 (labiausiai stereotipiškas atsakymas)			
Vaikiniai neprivalo būti raumeningi	Mediana	2	2	0.251
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	2.35	2.14	
Merginos turi atrodyti seksualiai	Mediana	3	2	0.037
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	2.58	2.22	
Pornografijos turinys atspindi realybę	Mediana	1	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	0	
	Vidurkis	1.87	1.38	
Smurto negalima išprovokuoti	Mediana	4	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	3	
	Vidurkis	3.88	2.24	
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	Mediana	2.5	2	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	3	1	
	Vidurkis	2.63	1.87	
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	Mediana	1	1	0.082
	Tarpkvartilinis plotis	1	0	
	Vidurkis	1.6	1.42	
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	Mediana	2	1	0.008
	Tarpkvartilinis plotis	1	1	
	Vidurkis	1.79	1.54	
Nėra normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	Mediana	1	1	0.063
	Tarpkvartilinis plotis	4	1	
	Vidurkis	2.36	1.85	
Žinių įsivertinimo teiginiai:	Skalėje: 1 - ne, 2 - labiau nei, 3 - nei taip, nei ne, 4 - labiau taip, 5 - taip			
Galiu išvardinti keturias smurto rūšis	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	2.74	4.4	
Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis	Mediana	3	4	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	3.16	4.13	
Galiu išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	Mediana	2	4	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	2	
	Vidurkis	2.46	3.85	
Galiu išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. <i>consent</i>)	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	3.09	4.5	
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	Mediana	3.5	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	3.16	4.48	
Galiu pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	Mediana	3	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	2.86	4.57	
Galiu paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	Mediana	4	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	3.64	4.44	

6 lentelė. Vaikinų ir merginų atsakymų palyginimas prieš pamokų ciklą.

	Rodikliai:	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)	p reikšmė:
Teiginiai apie stereotipus:	Skalėje nuo 1 (mažiausiai stereotipiškas atsakymas) iki 5 (labiausiai stereotipiškas atsakymas)			
Vaikinai neprivalo būti raumeningi	Mediana	1	2	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	2	
	Vidurkis	1.65	2.35	
Merginos turi atrodyti seksualiai	Mediana	1	3	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	2	
	Vidurkis	1.73	2.58	
Pornografijos turinys atspindi realybę	Mediana	1	1	0.508
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	1.77	1.87	
Smurto negalima išprovokuoti	Mediana	3	4	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	3.28	3.88	
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	Mediana	2	2.5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	2	3	
	Vidurkis	2.01	2.63	
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	Mediana	1	1	0.737
	Tarpkvartilinis plotis	1	1	
	Vidurkis	1.54	1.6	
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	Mediana	2	2	0.194
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	2.03	1.79	
Nėra normalu trenkti savo vaikiniui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	Mediana	1	1	0.074
	Tarpkvartilinis plotis	1	4	
	Vidurkis	1.96	2.36	
Žinių įsivertinimo teiginiai:	Skalėje: 1 - ne, 2 - labiau nei, 3 - nei taip, nei ne, 4 - labiau taip, 5 - taip			
Galiu išvardinti keturias smurto rūšis	Mediana	3	3	0.721
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	2.79	2.74	
Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis	Mediana	3	3	0.679
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	3.12	3.16	
Galiu išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	Mediana	3	2	0.006
	Tarpkvartilinis plotis	2	1	
	Vidurkis	2.9	2.46	
Galiu išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. consent)	Mediana	3	3	0.336
	Tarpkvartilinis plotis	3	2	
	Vidurkis	3.22	3.09	
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	Mediana	3	3.5	0.674
	Tarpkvartilinis plotis	2	2	
	Vidurkis	3.1	3.16	
Galiu pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	Mediana	2	3	0.14
	Tarpkvartilinis plotis	3	2	
	Vidurkis	2.59	2.86	
Galiu paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	Mediana	4	4	0.002
	Tarpkvartilinis plotis	1	2	
	Vidurkis	4.06	3.64	

7 lentelė. Vaikinių ir merginų atsakymų palyginimas po pamokų ciklo.

	Rodikliai:	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)	p reikšmė:
Teiginiai apie stereotipus:	Skalėje nuo 1 (mažiausiai stereotipiškas atsakymas) iki 5 (labiausiai stereotipiškas atsakymas)			
Vaikinai neprivalo būti raumeningi	Mediana	1	2	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	0	2	
	Vidurkis	1.57	2.14	
Merginos turi atrodyti seksualiai	Mediana	1	2	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	0	2	
	Vidurkis	1.36	2.22	
Pornografijos turinys atspindi realybę	Mediana	1	1	0.031
	Tarpkvartilinis plotis	0	0	
	Vidurkis	1.2	1.38	
Smurto negalima išprovokuoti	Mediana	1	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	0	3	
	Vidurkis	1.58	2.24	
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	Mediana	1	2	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	0	1	
	Vidurkis	1.37	1.87	
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	Mediana	1	1	0.012
	Tarpkvartilinis plotis	0	0	
	Vidurkis	1.14	1.42	
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	Mediana	1	1	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	0	1	
	Vidurkis	1.18	1.54	
Nėra normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	Mediana	1	1	0.06
	Tarpkvartilinis plotis	0	1	
	Vidurkis	1.59	1.85	
Žinių įsivertinimo teiginiai:	Skalėje: 1 - ne, 2 - labiau nei, 3 - nei taip, nei ne, 4 - labiau taip, 5 - taip			
Galiu išvardinti keturias smurto rūšis	Mediana	5	5	0.008
	Tarpkvartilinis plotis	1	1	
	Vidurkis	4.63	4.4	
Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis	Mediana	5	4	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	1	
	Vidurkis	4.49	4.13	
Galiu išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	Mediana	4	4	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	1	2	
	Vidurkis	4.31	3.85	
Galiu išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. consent)	Mediana	5	5	0.445
	Tarpkvartilinis plotis	1	1	
	Vidurkis	4.52	4.51	
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	Mediana	5	5	0.045
	Tarpkvartilinis plotis	1	1	
	Vidurkis	4.61	4.48	
Galiu pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	Mediana	5	5	0.046
	Tarpkvartilinis plotis	0	1	
	Vidurkis	4.7	4.57	
Galiu paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	Mediana	5	5	<0.001
	Tarpkvartilinis plotis	0	1	
	Vidurkis	4.72	4.44	

Gimnazistų žinių palyginimas prieš ir po dviejų pamokų intervencijos

Klausimyno dalies, skirtos įsivertinti žinioms apie seksualinį smurtą, duomenys atskleidė, kad **prieš** pamokų ciklą merginos statistiškai reikšmingai ($p<0.05$) labiau nei vaikinai galėjo išvardinti seksualinio smurto išraiškos būdus (37.7 proc. merginų ir 19.6 proc. vaikinių) ir paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai (78 proc. merginų ir 61.6 proc. vaikinių) (6 ir 8 lentelė).

Po pamokų ciklo pagerėjo abiejų lyčių tiriamųjų žinios seksualinio smurto tematika: atsakymai į visus 6 teiginius apie žinias apie seksualinį smurtą statistiškai reikšmingai ($p<0.05$) pagerėjo ir vaikinių, ir merginų grupėse. Taip pat statistiškai reikšmingai pagerėjo žinios apie sveikų ir žalingų santykių bruožus tiek vaikinių, tiek merginų grupėse (4 ir 5 lentelės). Visgi, lyginant merginų ir vaikinių žinių įsivertinimo atsakymus po pamokų ciklo, merginos statistiškai reikšmingai geriau įvertino savo žinias penkiuose iš šešių teiginių apie seksualinį smurtą bei sveikų ir žalingų santykių tema nei vaikinai (7 lentelė).

8 lentelė. Žinių įsivertinimo atsakymai prieš pamokų ciklą.

Atsakymai: Lytis: Teiginiai:	Prieš pamokų ciklą					
	Labiau ne/Ne		Nei taip, nei ne		Labiau taip/Taip	
	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)	Merginos (N=138)	Vaikinai (N=112)
Galio išvardinti keturias smurto rūšis	45.65%	45.5%	19.57%	25%	34.78%	29.5%
Galio išvardinti seksualinio smurto priežastis	32.6%	26.8%	28.3%	30.4%	39.1%	42.9%
Galio išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	43.5%	53.6%	18.8%	27%	37.7%	19.6%
Galio išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. consent)	31.9%	28.6%	22.5%	33.9%	45.7%	37.5%
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	34.8%	33%	21%	17%	44.2%	50%
Galio pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	51.4%	45.5%	17.4%	15.2%	31.2%	39.3%
Galio paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	10%	17.9%	12%	20.5%	78%	61.6%

9 lentelė. Žinių įsivertinimo atsakymai po pamokų ciklo.

Atsakymai:	Po pamokų ciklo					
	Labiau ne/Ne		Nei taip, nei ne		Labiau taip/Taip	
	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)	Merginos (N=120)	Vaikinai (N=91)
Lytis: Teiginiai: Galiu išvardinti keturias smurto rūšis	1%	2.2%	6%	9.9%	93%	87.9%
Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis	1.7%	4.4%	8.3%	16.5%	90%	79.1%
Galiu išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	2.5%	8.8%	9.2%	22%	88.3%	69.2%
Galiu išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. consent)	2.5%	0%	6.7%	6.6%	90.8%	93.4%
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	2.5%	1.1%	2.5%	5.5%	95%	93.4%
Galiu pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	3%	2.2%	4%	5.5%	93%	92.3%
Galiu paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	1.7%	0%	2.5%	9.9%	95.8%	90.1%

Teigiamų respondentų atsakymų į teiginį „Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu“ pasiskirstymas prieš ir po dviejų pamokų intervencijos

Duomenys apie susidūrimą su seksualiniu priekabiavimu savo aplinkoje atskleidė skirtumą tarp merginų ir vaikinų patirčių: merginos ir prieš, ir po pamokų ciklo statistiškai reikšmingai dažniau įvardino, kad yra susidūrusios su seksualiniu priekabiavimu nei vaikinai (11 lentelė). Taip pat po pamokų ciklo statistiškai reikšmingai daugiau merginų nei prieš pamokas įvardino, kad yra susidūrusios su seksualiniu priekabiavimu savo aplinkoje (atitinkamai 20.3 proc. prieš pamokas ir 51.7 proc. po pamokų ciklo) (10 lentelė).

10 lentelė. Atsakymo „taip“ į teiginį „Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu" pasiskirstymas prieš ir po pamokų ciklo.

Visi tiriamieji, kurie atsakė "taip" į teiginį:		
"Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu".		
	Prieš pamokų ciklą (N=252)	Po pamokų ciklo (N=217)
Procentinė išraiška (teigiamai atsakiusiųjų skaičius)	14.7% (37)	34.6% (75)
Chi kvadrato reikšmė:	<0.001	
Merginos, kurios atsakė "taip" į teiginį:		
"Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu".		
	Prieš pamokų ciklą (N=138)	Po pamokų ciklo (N=120)
Procentinė išraiška (teigiamai atsakiusiųjų skaičius)	20.3% (28)	51.7% (62)
Chi kvadrato reikšmė:	<0.001	
Vaikiniai, kurie atsakė "taip" į teiginį:		
"Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu".		
	Prieš pamokų ciklą (N=112)	Po pamokų ciklo (N=91)
Procentinė išraiška (teigiamai atsakiusiųjų skaičius)	6.3% (7)	11% (10)
Chi kvadrato reikšmė:	0.225	

11 lentelė. Atsakymo „taip“ į teiginį „Savo aplinkoje esu susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabiavimu" chi kvadrato reikšmės pagal lytis prieš ir po pamokų ciklo.

Atsakymo "taip" pasiskirstymas pagal lytį (tarp mergaičių ir berniukų)	Chi kvadrato reikšmė:
Prieš pamokų ciklą	<0.001
Po pamokų ciklo	<0.001

Grįžtamasis ryšys

Antros pamokos pabaigoje paaugliai turėjo galimybę anonimiškai parašyti grįžtamąjį ryšį apie pamokų ciklą. Pamokos sulaukė nepaprastai gražių ir išskirtinai teigiamų atsiliiepimų. Prie

klausimo „Vieta klausimams ir/ar grįžtamajam ryšiui“ net 36 paaugliai šalia grįžtamojo ryšio kartu taip pat paminėjo, kad norėtų daugiau tokių pamokų. Taip pat anonimiškai du žmonės atskleidė, jog yra patyrę seksualinį smurtą, ir paminėjo, kad dabar geriau jausis klasėje, kai bendraklasiai turi daugiau žinių šia tema. Mokinių atsiliepimai pridedami priedų skiltyje (Priedas nr. 5).

APTARIMAS

Stereotipinės nuostatos kaip priežastinis faktorius

Viena pagrindinių fizinio ir seksualinio smurto priežasčių ir prediktorių – lyčių normos ir stereotipiniai įsitikinimai apie vienos lyties viršenybę (24), (25), (26), (27). Kaip ir 2020 m. ir 2021 m. „Lygių galimybių plėtros centro“ ir „Lietuvos žmogaus teisių centro“ vykdytų moksleivių ir mokytojų nuostatų apklausoje, šiame tyrime taip pat vaikinai pasižymėjo labiau stereotipus įtvirtinančiu ir smurtinį elgesį normalizuojančiu mąstymu. Dar vienas panašumas: ir po metų „Lygių galimybių plėtros centro“ ir „Lietuvos žmogaus teisių centro“ taikytų priemonių savivaldybėse, ir po šio tyrimo metu vykdytų dviejų pamokų ciklo vaikinai buvo mažiau linkę pakeisti turimas stereotipines nuostatas nei merginos (38). Tad akivaizdu, kad viena pagrindinių grandžių norint užkirsti kelią smurtiniam elgesiui – keisti visuomenės nuostatas ir stereotipinius įsitikinimus, ypač koncentruojantis į vaikinų ir vyrų grupes.

Kaip ir minėta anksčiau, seksualinis smurtas – su lytimi susijusi smurto išraiška, nuo kurios atitinkamai dažniau nukenčia moterys ir mergaitės (4). Atlikto tyrimo rezultatai taip pat parodė, kad su seksualiniu priekabiavimu (viena iš seksualinio smurto rūšių) gerokai dažniau susidūrė moteriškos lyties atstovės: daugiau nei kas antra mergina (51.7 proc.) nurodė savo aplinkoje susidūrusi su seksualiniu priekabiavimu, kai tą patį nurodė 11 proc. vaikinų. Tyrimų duomenimis, merginos, patyrusios priekabiavimą, yra labiau linkusios jausti emocinį distressą, nerimastingumą, depresijos simptomus, turėti suicidinių minčių, akademinių problemų mokykloje, pradėti vartoti psichoaktyvias medžiagas (39). Visgi, merginos, patyrusios ar stebėjusios seksualinį priekabiavimą savo aplinkoje, yra mažiau linkusios patirti minėtas pasekmes, jei turi palaikančią aplinką (namuose ir/ar mokykloje) ir sugeba konfrontuoti agresorių. Neturėjimas žalingų stereotipinių įsitikinimų, tikėjimas lyčių lygybe ir tuo, kad vyrai ir moterys turėtų būti vertinami lygiavertiškai, taip pat didina tikimybę aktyviam pasipriešinimui

agresoriui ir po to sekančioms geresnėms psichoemocinėms išeitimis (40). Kitas apsauginis faktorius vaikams ir paaugliams - individualūs įsitikinimai, kurie padeda išvengti gėdos bei stigmatizacijos patyrus seksualinį smurtą. Vaikai ir paaugliai, kurie supranta, kad smurto neįmanoma išprovokuoti, nekaltina savęs ir sugeba priskirti kaltę agresoriui taip pat pasižymi greitesniu atsigavimu ir mažesnėmis pasekmėmis patyrus seksualinį smurtą (2),(41). Taigi, stereotipinių įsitikinimų ir nuostatų apie lytis keitimas bei smurtinio elgesio nenormalizavimas – svarbūs ne tik prevenciniai, bet ir apsauginiai veiksniai patyrus seksualinį smurtą.

Prevencijos strategijos

Jungtinių Tautų Organizacijos padalinys „UN Women“ kartu su Pasaulio Sveikatos Organizacija 2019 metais išleido struktūrizuotas tarptautiniais tyrimais pagrįstas gaires „RESPECT Women: Preventing violence against women“, skirtas kovai su smurtu lyties pagrindu. Vieni pagrindinių akcentuojamų fizinio ir seksualinio smurto prieš moteris prevencijos strategijų: specializuotų paslaugų užtikrinimas (trumposios linijos, krizių centrai smurto aukoms, specializuoti mokymai darbovietėse apie smurtą lyties pagrindu); saugių erdvių užtikrinimas (mokyklų įsitraukimas kuriant saugią aplinką vaikams ir paaugliams); smurto prieš vaikus ir paauglius prevencija (gyvenimo įgūdžių programos mokyklose, seksualinės prievartos ir smurtinių santykių prevencijos mokymai, psichologinės pagalbos galimybės vaikams, stebintiems ar patiriantiems smurtą artimoje aplinkoje) bei stereotipinių normų ir įsitikinimų keitimas (grupinės veiklos moterims ir vyrams, skirtos keisti stereotipinius įsitikinimus, grupinės veiklos berniukams ir vyrams, skirtos keisti žalingus įsitikinimus apie lyčių normas) ir kt. (42).

Kalbant apie seksualinį smurtą prieš nepilnamečius asmenis, Europos Sąjungos strategijoje kovai su seksualine prievarta prieš vaikus, pabrėžiama specializuotos informacijos, socialinių medių kampanijų ir mokymų (apie seksualinį smurtą ir jo išraiškos būdus bei pagalbos aukoms galimybes) prieinamumo visuomenei reikšmė smurto prevencijoje. Taip pat nurodoma vaikų ir paauglių edukacijos apie tai, kaip atpažinti netinkamą elgesį bei kaip apsisaugoti nuo seksualinės prievartos realybėje ir internete, būtinybė (16).

Dar viena efektyvi seksualinio smurto prevencinė strategija – visapusiško lytiškumo ugdymo programos mokyklose. Lytiškumo ugdymo programos, užtikrinančios vaikų ir paauglių žinias apie tinkamus ir netinkamus prisilietimus, mokančios atpažinti seksualinį priekabiavimą ir smurtą bei atskirti sveikų ir žalingų santykių bruožus, pateikiančios informaciją apie sutikimo (ang. *consent*) svarbą fiziniam kontaktui su kitu žmogumi bei apimančios lyčių lygybės temas,

veikia kaip reikšmingas apsauginis faktorius seksualinio smurto prevencijoje bei seksualinio smurto atveju padidina tikimybę konfrontuoti agresorių, pranešti apie įvykį ir patirti mažesnes psichoemocines pasekmes (35),(43).

IŠVADOS

- 1) Įvykdytos 24 pamokos seksualinio smurto tematika šešioms devintokų ir šešioms dešimtokų klasėms. Klausimyną užpildė 252 paaugliai pirmoje pamokoje ir 217 paauglių antroje pamokoje.
- 2) Seksualinis smurtas ir jo išraiškos būdai yra tema, kuria nėra įprasta kalbėti visuomenėje, be to smurtinis elgesys dažnai normalizuojamas ir apibūdinamas kaip dėmesio ar simpatijos demonstravimas, todėl, ką parodė ir šis tyrimas, paaugliai neturi pakankamai žinių seksualinio smurto tematika.
- 3) Su lytimi susiję stereotipai ir smurto normalizavimas gana paplitęs moksleivių tarpe. Visgi, prieš pamokas vaikinai labiau tikėjo lyčių stereotipais ir dažniau pasižymėjo smurtą normalizuojančiu požiūriu nei merginos.
- 4) Dviejų pamokų intervencija buvo pakankamai veiksminga, kad po jų reikšmingai pagerėtų tiriamųjų žinios apie seksualinio smurto priežastis, pasireiškimo būdus ir pagalbos galimybes tai patyrus.
- 5) Tyrimas atskleidė, kad dviejų pamokų intervencija buvo pakankamai veiksminga pakeisti didžiąją dalį stereotipinių įsitikinimų merginų grupėje bei daugiau nei pusę stereotipinių nuostatų vaikinų grupėje. Visgi, vaikinai labiau pasižymi stereotipinėmis ir smurtą normalizuojančiomis nuostatomis ir yra mažiau linkę jas keisti nei merginos, todėl galima daryti išvadą, kad vienkartinė dviejų pamokų intervencija nėra savaime užtektingas būdas pakeisti vaikinų įsitikinimus.
- 6) Gebėjimas atskirti sveikų ir žalingų santykių bruožus pagerėjo tarp abiejų lyčių tiriamųjų.
- 7) Po dviejų pamokų intervencijos statistiškai reikšmingai daugiau tiriamųjų pažymėjo, kad savo aplinkoje yra susidūrę su seksualiniu priekabiavimu, ką galima vertinti, kaip pagerėjusį seksualinio priekabiavimo atpažinimą.

PASIŪLYMAI

Švietimo sektoriui:

Kad būtų įgyvendinama efektyvi ankstyvoji seksualinio smurto prevencijos strategija, seksualinio smurto tema turėtų būti strategiškai įtraukta į ugdymo programų turinį ir nuosekliai įgyvendinama kartu su lytiškumo ugdymo pamokomis ugdymo procese ne vienkartinai, bet tęstiniu būdu kiekvienais mokslo metais, adaptuojant pagal vaikų ar paauglių amžių. Vienkartinė dviejų pamokų intervencija buvo pakankamai sėkminga, bet visgi neaišku, kiek informacijos paaugliai prisimins praėjus ilgesniam laiko tarpui. Dėl šios priežasties lyčių lygybės, sutikimo (ang. *consent*), sveikų santykių, saugumo internete ir pan. konceptai turi būti tęstinės edukacijos dalis visos ugdymo programos metu. Taip pat tiek vaikai, tiek mokyklų personalas turėtų reguliariai būti supažindinami su informacija apie seksualinės prievartos priežastis, prevencijos būdus, atpažinimą ir pagalbos būdus nukentėjusiems, o mokyklos turėtų užtikrinti saugias erdves su psichoemocinės pagalbos galimybėmis ir įgyvendinti nulinės tolerancijos seksualiniam priekabiavimui mokykloje politiką.

Sveikatos apsaugos sektoriui:

Būtų svarbu tolimesni tyrimai, skirti įvertinti žinių apie seksualinį smurtą tema turėjimą ir suaugusiųjų amžiaus grupėse. Ypač biomedicinos sferos darbuotojų tarpe, nes su seksualinį smurtą patyrusiais asmenimis gali susidurti ir tikėtina, kad susiduria, visų specialybių sveikatos apsaugos sektoriuje dirbantys žmonės. Biomedicinos sričių profesionalai turėtų turėti žinių, kaip atpažinti seksualinį smurtą patyrusius bei didesnės rizikos grupėms priklausančius žmones ir suteikti jiems informaciją bei specializuotą pagalbą. Visgi, tolimesnių tyrimų reikėtų įvertinti, kiek Lietuvoje dirbantis sveikatos apsaugos sektoriaus personalas sugeba atskirti seksualinį smurtą patyrusius asmenis, ar patys nepasižymi smurtą normalizuojančiomis pažiūromis ir ar turi pakankamai žinių, kaip seksualinio smurto atvejais jautriai ir užtikrinant konfidencialumą surinkti anamnezę, suteikti specializuotą pagalbą ir žino, kur nukreipti nukentėjusiuosius(-ias) teisinės, socialinės ir psichoemocinės pagalbos. Visos šios žinios turėtų būti įgyjamos jau medicinos studijų metu, atnaujinamos rezidentūros studijų metu ir kas keletą metų vėl atnaujinamos pagal naujausias rekomendacijas specializuotų mokymų metu įgijus specialisto(-ės) kvalifikaciją. Taip pat sveikatos paslaugas teikiančiose įstaigose turėtų būti užtikrinama saugi aplinka konfidencialiai kreiptis pagalbos fizinį ar seksualinį smurtą patiriantiems asmenims.

LITERATŪROS SARAŠAS

1. Europos lyčių lygybės institutas. Seksualinio smurto apibrėžimas [Internet]. Europos lyčių lygybės institutas. [cited 2022 Apr 21]. Available from: <https://eige.europa.eu/lt/thesaurus/terms/1384>
2. United Nations Children's Fund. Action to end child sexual abuse and exploitation: A review of the evidence. UNICEF, New York; 2020.
3. Equal Employment Opportunity Commission. Policy Guidance on Current Issues of Sexual Harassment. 1990.
4. United Nations. Declaration on the elimination of violence against women. New York:UN; 1993.
5. European Union Agency for Fundamental Rights. Violence against women: an EU-wide survey — Main results. Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2014;
6. Violence against women prevalence estimates, 2018. Global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. World Health Organization, on behalf of the United Nations Inter-Agency Working Group on Violence Against Women Estimation and Data. 2021;
7. XI-1425 Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas [Internet]. [cited 2022 Apr 22]. Available from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.E14E65020CCC>
8. Smurtas artimoje aplinkoje [Internet]. [cited 2022 Apr 22]. Available from: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=9634950>
9. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba. STATISTINIAI DUOMENYS APIE SMURTĄ ARTIMOJE APLINKOJE IR SMURTĄ PRIEŠ MOTERIS. 2021.
10. Garcia-Moreno C et al. WHO multi-country study on women's health and domestic violence against women: initial results on prevalence, health outcomes and women's responses. Geneva: World Health Organization,; 2005.
11. WHO, LSHTM, SAMRC. Global and regional estimates of violence against women: prevalence and health impacts of intimate partner violence and non-partner sexual violence. WHO: Geneva; 2013.
12. United Nations Economic and Social Affairs. The World's Women 2015, Trends and Statistics. 2015.
13. United Nations Office on Drugs and Crime. Killings of women and girls by their intimate partner or other family members Global estimates 2020. 2021;
14. Block, Carolyn Rebecca. Chicago Women's Health Risk Study, 1995-1998. [distributor], 2006-03-30.
15. Statistic calculated by staff at Crimes against Children Research Center. National Crime Victimization Survey. 2002.
16. COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN, PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL, COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS. EU strategy for a more effective fight against child sexual abuse. European Commission; 2020.
17. Pereda N, Guilera G, Forns M, Gómez-Benito J. The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: A meta-analysis. Clinical Psychology Review. 2009 Jun 1;29(4):328–38.

18. Finkelhor D, Shattuck A, Turner HA, Hamby SL. The lifetime prevalence of child sexual abuse and sexual assault assessed in late adolescence. *J Adolesc Health*. 2014 Sep;55(3):329–33.
19. Townsend, C., & Rheingold, A.A. Estimating a child sexual abuse prevalence rate for practitioners: studies. Charleston, S.C., Darkness to Light.; 2013.
20. UNICEF. UNICEF (2017). A Familiar Face: Violence in the lives of children and adolescents, p. 73, 82. 2017.
21. Finkelhor D, Ormrod R. Characteristics of Crimes Against Juveniles. :13.
22. UNODC. Global Report on Trafficking in Persons 2020, p. 31, 36.
23. Violence against women Prevalence Estimates, 2018. Global, regional and national prevalence estimates for intimate partner violence against women and global and regional prevalence estimates for non-partner sexual violence against women. WHO: Geneva, 2021.
24. © World Health Organization. Understanding and addressing violence against women. 2012.
25. World Health Organization/London School of Hygiene and Tropical Medicine. Preventing intimate partner and sexual violence against women: taking action and generating evidence. Geneva/London. 2010;
26. Pulerwitz J et al. Promoting more gender-equitable norms and behaviors among young men as an HIV/AIDS prevention strategy. Washington, DC, Population Council; 2006.
27. Jewell J, Spears Brown C, Perry B. All My Friends Are Doing It: Potentially Offensive Sexual Behavior Perpetration Within Adolescent Social Networks. *Journal of Research on Adolescence*. 2015;25(3):592–604.
28. Tennfjord O. Prediction of attitudes towards child sexual abuse among three different Norwegian samples. *Journal of Sexual Aggression*. 2006 Nov 1;12:245–63.
29. ą Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakymu atliko Visuomenės nuomonės ir tyrimų centras „Vilmorus“. Reprezentatyvi visuomenės nuomonės apklausa apie lyčių stereotipus ir smurtą. 2018.
30. Tyrimas atliktas, Lygių galimybių, kontrolieriaus tarnybos, užsakymu. Alytaus, Jonavos ir Ukmergės savivaldybių gyventojų smurto ir stereotipų suvokimo tyrimas. 2021.
31. Davies EA, Jones AC. Risk factors in child sexual abuse. *J Forensic Leg Med*. 2013 Apr;20(3):146-50. doi: 10.1016/j.jflm.2012.06.005. Epub 2012 Jul 13. PMID: 23472792.
32. European Institute for Gender Equality. The costs of gender-based violence in the European Union. 2021;
33. European Institute for Gender Equality. Estimating the costs of gender-based violence in the European Union — Report. Publications Office of the European Union, Luxembourg. 2014;(Available at: <http://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/MH0414745EN2.pdf>).
34. Kantor LM, Lindberg LD, Tashkandi Y, Hirsch JS, Santelli JS. Sex Education: Broadening the Definition of Relevant Outcomes. *Journal of Adolescent Health*. 2021 Jan 1;68(1):7–8.
35. Goldfarb ES, Lieberman LD. Three Decades of Research: The Case for Comprehensive Sex Education. *J Adolesc Health*. 2021 Jan;68(1):13–27.
36. Lietuvos moksleivių sąjungos tyrimas. “Lytiškumo ugdymas mokyklose. Mokinių poreikiai.” Kurk Lietuvai; 2015.
37. V-941 Dėl Sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai bendrosios programos patvirtinimo [Internet]. [cited 2022 Apr 24]. Available from: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/285853b09aee11e68adcda1bb2f432d1>

38. Lygių galimybių plėtros centras ir Lietuvos žmogaus teisių centras. Lyčių stereotipai mokyklose (2021). 2020 m. ir 2021 m. vykdytų moksleivių ir mokytojų nuostatų apklausų 9 mokyklose (Jonavos r., Alytaus m. ir Ukmergės r.) duomenų palyginimas. 2021.
39. Brown CS, Stone EA. Gender Stereotypes and Discrimination: How Sexism Impacts Development. *Adv Child Dev Behav.* 2016;50:105–33.
40. Leaper C, Brown CS, Ayres MM. Adolescent girls' cognitive appraisals of coping responses to sexual harassment. *Psychology in the Schools.* 2013;50(10):969–86.
41. Afifi TO, MacMillan HL. Resilience following Child Maltreatment: A Review of Protective Factors. *Can J Psychiatry.* 2011 May 1;56(5):266–72.
42. RESPECT women: Preventing violence against women. Geneva: World Health Organization; 2019 (WHO/RHR/18.19). Licence: CC BY-MC-SA 3.0 IGO.
43. Walsh K, Zwi K, Woolfenden S, Shlonsky A. School-based education programmes for the prevention of child sexual abuse. *Cochrane Database of Systematic Reviews.* 2015;(Issue 4. Art. No.: CD004380.).

PRIEDAI

1 priedas. Slaugos katedros Etikos komisijos sprendimas dėl klausimyno naudojimo.

VILNIAUS UNIVERSITETO
MEDICINOS FAKULTETO
SVEIKATOS MOKSLŲ INSTITUTO
SLAUGOS KATEDRA

**NUTARIMAS
DĖL MEDICINOS STUDIJŲ PROGRAMOS VI KURSO STUDENTĖS RUSNĖS
KIRTIKLYTĖS BAIGIAMOJO DARBO TYRIMO PROTOKOLO IR KLAUSIMYNO
VERTINIMO**

2022-03-02 Nr.(1.3) 150000-KP-42
Vilnius

SVARSTYTA. Medicinos studijų programos VI kurso studentės Rusnės Kirtiklytės baigiamojo darbo tyrimo protokolo ir klausimyno vertinimas.
Įvertintas studentės Rusnės Kirtiklytės baigiamojo darbo tyrimo protokolo ir klausimyno turinys.

NUTARTA:

Studentės Rusnės Kirtiklytės baigiamojo darbo tyrimo protokolas ir klausimynas neprieštarauja etikos normoms ir Slaugos katedros Etikos komisija pritaria tyrimo protokolo ir klausimyno naudojimui.

Sveikatos mokslų instituto direktorė
Slaugos katedros vedėja

prof. dr. Natalija Fatkulina

Viešoji įstaiga
Universiteto g. 3
01513 Vilnius

Duomenys kaupiami ir saugomi
Juridinių asmenų registre
Kodas 211950810

Fakulteto duomenys:
M. K. Čiurlionio g. 21/27, 03101 Vilnius
Tel. (8 5) 239 8700, el. p. mf@mf.vu.lt
www.mf.vu.lt

2 priedas. Anketinis klausimynas.

12/05/2022, 14:09

Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

Ši anketa yra skirta įvertinti 9-10 klasių moksleivių turimas žinias bei nuostatas seksualinio smurto tema. Mokslinį tyrimą atlieka Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto 6-o kurso studentė Rūta Kirtikytė, vadovaujama VU Sveikatos mokslų instituto direktorės prof. dr. Natalijos Fatkulinos. Kontaktai kilius klausimų: ruta.kirtikyte@mf.stud.vu.lt

*Privaloma

1. Lytis

Pažymėkite tik vieną ovalą.

☐ Vaikinas

☐ Mergina

☐ Kita

2. Klasė

Pažymėkite tik vieną ovalą.

☐ 9

☐ 10

3. Amžius

Pažymėkite tik vieną ovalą.

☐ 14

☐ 15

☐ 16

☐ 17

☐ Kita: _____

12/05/2022, 14:09

Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

4. Ar esi turėjęs(-usi) lytiškumo ugdymo pamoką(-ų)

Pažymėkite tik vieną ovalą.

☐ Taip

☐ Ne

12/05/2022, 14:09

Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

5. Ar sutinki su šiais teiginiais? *

Kiekvienoje eilutėje pažymėkite tik vieną ovalą.

	Visiškai nesutinku	Iš dalies nesutinku	Nei sutinku, nei nesutinku	Iš dalies sutinku	Visiškai sutinku
Vaikinai neprivalo būti raumeningi	☐	☐	☐	☐	☐
Merginos turi atrodyti seksualiai	☐	☐	☐	☐	☐
Pornografijos turinys atspindi realybę	☐	☐	☐	☐	☐
Smurto negalima išprovokuoti	☐	☐	☐	☐	☐
Berniuko elgesys, kai jis tampo mergaitei už kasų, kelia sijoną ir pan., yra tiesiog dėmesio rodymas	☐	☐	☐	☐	☐
Normalu tikrinti savo merginos/vaikino telefoną neatsiklausus	☐	☐	☐	☐	☐
Normalu konflikto metu ar jaučiant pavydą šaukti ant savo merginos/vaikino	☐	☐	☐	☐	☐
Nėra normalu trenkti savo vaikinui/merginai, jei supykai, jauti pavydą arba ji(-s) elgiasi ne taip, kaip norėtum	☐	☐	☐	☐	☐

12/05/2022, 14:09

Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

6. Įvertink savo turimas žinias. *

Kiekvienoje eilutėje pažymėkite tik vieną ovalą.

	Ne	Labiau ne	Nei taip, nei ne	Labiau taip	Taip
Galiu išvardinti keturias smurto rūšis	☐	☐	☐	☐	☐
Galiu išvardinti seksualinio smurto priežastis	☐	☐	☐	☐	☐
Galiu išvardinti bent 5 seksualinio smurto išraiškos būdus	☐	☐	☐	☐	☐
Galiu išsamiai apibūdinti, koks turi būti sutikimas (ang. consent)	☐	☐	☐	☐	☐
Žinau, ką reiktų daryti, patyrus seksualinį smurtą	☐	☐	☐	☐	☐
Galiu pasakyti bent 1 organizaciją, į kurią gali kreiptis žmonės, patyrę seksualinį smurtą	☐	☐	☐	☐	☐
Galiu paaiškinti, kokie yra žalingų ir sveikų santykių bruožai	☐	☐	☐	☐	☐

7. Esi savo aplinkoje susidūręs(-usi) su seksualiniu priekabavimu.

Pažymėkite tik vieną ovalą.

☐ Taip

☐ Nesu tikra(-s)

☐ Ne

☐ Nenorečiau atsakyti

☐ Kita: _____

12/05/2022, 14:09

Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

3/5

<https://docs.google.com/forms/d/1F3jK06ey6RaciTHiRULLMazp/1uW5KooMackeyGk/edit>

12/05/2022, 14:09

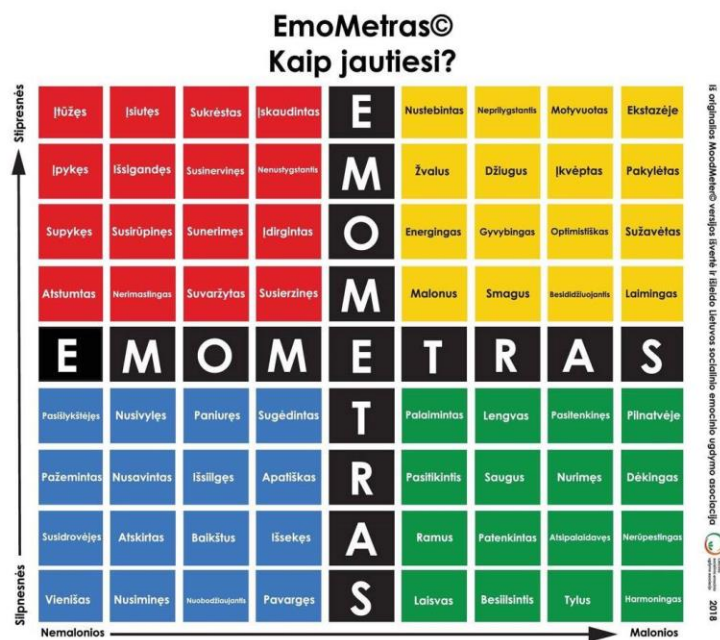
Seksualinio smurto žinių bei nuostatų vertinimo anketa

4/5

<https://docs.google.com/forms/d/1F3jK06ey6RaciTHiRULLMazp/1uW5KooMackeyGk/edit>

31

3 priedas. „Emometro“ priemonė.

4 priedas. „Paauglių galios ir kontrolės ratas“ iš „Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos“ administruojamo tinklapio „<https://www.visureikalas.lt/>“.

5 priedas. Mokinių atsiliepimai.

Vieta klausimams ir grįžtamajam ryšiui (ką išsinešu iš pamokų)?
Smagiai prarastos pamokos!
Labai patiko Paskaita))
Labai daug naudingų žinių. Žinau daugiau informacijos
Labai patiko! Norėtusi daugiau tokių pamokų, ačiū :))
Tokių pamokų galėtų būti ir daugiau
Patiko, buvo įdomu
Noriu daugiau pamokų
Labai įdomios pamokos, norėtumėm matyti jus kaip biologijos mokytoja, tokiu pamokų galėtų būti daugiau!
Neblogai
Laukiam kitais metais jus kaip biologijos mokytoja, labai trūksta daugiau tokių pamokų ir kad būtų maždaug nuo 7kl. O ne tik vyresni paaugliai mokomi, nes maždaug tame amžiuje prasideda seksualumo ir lytiškumo plytimas, vaikai nežino ir nesuvokia kas blogai. 10kl jau gali būti per velu
Man patiko tokio tipo pamokos, lengva išmokti kažką naujo, įdomu klausytis.
Labai gera mokytoja
:)
Ačiū! Patiko! Daugiau tokiu pamokų!
Nera
Aciu!
Neturiu klausimų
Neturiu
Ačiū už tokią pamoką. Man ji pasirodė naudinga ir faina :))
Nera
Aciu už idomias paskaitas :)
Aciu už paskaitas!
Labai gerai būtų, jei tokių pamokų būtų daugiau.
Pamokos buvo įdomios, sužinojau naujų dalykų, paaiškino dalykus apie kuriuos nebuvo tikras. Patiko 👍 . 10/10
Ummm kodėl pasirinkote šią temą? Ji yra labai svarbi, ir pastebiu kad žmonės mano amžiaus mažai žino apie tai, labai smagu matyti pamokas apie tai :)
Buvo informatyvu
Manau šios pamokos buvo labai vertingos, klausimų neturiu :)
Labai patiko, norėčiau daugiau tokių pamokų
:)
Labai patiko, buvo smagu daugiau sužinoti apie sveikus ir žalingus santykius, kas yra normalu, o kas- ne. Taipogi malonu jaustis saugiai ir nesibaiminti kalbėti apie seksualinį smurtą :)))
Patiko, labai faina, noriu dar
Labai patiko, norėčiau daugiau tokių pamokų:)
Neturiu

Patiko tokios pamokos, norėčiau daugiau.
BURGERIS
Norėčiau, kad daugiau tokių pamokų būtų.
Smagios pamokos
Buvo idomu, visai liuks, galetu buti daugiau tokiu pamoku, linksmas ispuđis
viskas labai patiko, norėčiau dar tokiu pamoku:)
Dar tokių pamokų. <3
Patiko pamokos,norėčiau dar
Kaip vyrai patiria seksualini smurta
Labai patiko, norėtųsi daugiau tokių pamoku
Labai patiko šita pamoka. Daugiau tokių.
Labai patiko paskaita, realisiau daug dalykų. Norėčiau daugiau tokių pamokų
Noreciau daugiau pamoku.

viskas patiko, norėčiau daugiau.
buvo idomu
Įdomios paskaitos;)
Labai patiko, buvo gera, jauku ir saugu klausytis. Labai džiaugiuosi, kad tiek išmokau ir taip atvirai buvo su mumis pasikalbėta, suvokiau, kad nesu tokia viena, nes jaučiausi nesuprasta. Noriu dar!!
noreciau daigliau tokiu pamoku
Ačiu už pamoką! Buvo idomu. Tiktai aš asmeniškai iš savosios puses norečiau,kad būtų daugiau kalbama apie seksą,nės šiuolaikiniai vaikinai yra ant tiek nepribrendę,kad suprastu tai kaip dvieju zmoniu dalyka,jiems tai yra juokinga ir dažnu atveju sukelia pašaipas.
Gera prezintacija. Galėjo būti pasirenkami Kahoot klausimai vietoj įrašomų. 🤪👍

Viskas labai normaliai, beveik viską žinojau, tačiau gerai, kad tokie dalykai (tokios paskaitos) vyksta, nes labai matosi, kad daugumai klasiokų reikia tokio švietimo.
Tik tas, kad tokias pamokas, tokiomis temomis, reikėjo mokyt nuo anksčiau, nes kai mažas vaikas gauna bendrą supratimą yra geriau nei kai dabar tokie stubborn, nesupratingi bernai, ale bando mokytis. Jie tsg neišmoko ribų anksčiau, dėl to dabar labai nusišneka.
Ir dar reikėtų tokių pamokų ne tik apie padarinius ir blogąsias puses, bet ir kaip kas vyksta, ar turi vykti. Ir bendro seksualinio ūgdimo, supažindinimo su įvairiomis lytimis ir seksualinėmis orientacijomis.
Numeriai ir prevencija dėl smurto, kur reikia kreiptis ir kaip reguoti
Supratimą, kas yra toksiški santykiai
Sveiku santykiu pavyzdžiai, normos, kaip turi buti teisingai, red Flags
Į ką atkreipti dėmesį santykiuose, jog nepapulti į smurto aplinką vėliau
Suzinojau daugiau apie visas smurto formas, pamoka patiko:)

Informacija apie smurtą, jo rūšis, kad visada reikia sutikimo, svarbu netyleti ir sakyti
Kaltas visada agresorius, neįmanoma išprovokuoti smurto, visada turi būti aiškus sutikimas, pornografija nėra realistiška. Geriausia biologijos pamoka, norėčiau kad visos tokios būtų. Labai faina vedėja, turi gerą vibraciją su mokiniais.
Patiko
Norėčiau panašios tematikos pamokų
Buvo įdomi paskaita
Išmokau atpažinti smurtą, jo rūšis ir suprasti svarbą
Viskas gerai
Sužinojau daug naujos informacijos apie seksualinį smurtą, tokios pamokos labai vertingos.
Labai fainas paaiškinimas, suprantamas ir visai linksmas
Neturiu klausimų.
Reiktų daugiau tokių pamokų
Įdomiausia buvo sužinoti apie skirtingas seksualinio smurto išraiškas, sveiku ir žalingu santykiu bruožus
Man patiko ši paskaita.
Buvo įdomu klausytis dėstytojos, pilnai įsitikinau kas yra consent'as.
Užsiėmimai buvo naudingi
Klausimų neturiu.
labai įdomu ir informatyvu
Ši paskaita padėjo suprasti, kas yra sutikimas, sužinoti, kokios yra seksualinio smurto išraiškos.
Norėčiau, kad būtų daugiau lytinio ugdymo pamokų, nes per šias dvi paskaitas sužinojau labai daug naudingos informacijos ir sugebėjau pasidaryti tam tikras išvadas apie nesveikus ir sveikus santykius.
Daug ką žinojau, bet man vistiek patiko
Patiko apklausa, labai konkrečiai.
Dėkui už įdomias paskaitas
Patiko burgeris ir konsentas
Patiko.
labai informatyvi pamoka, daug ką sužinojau

Burgeris
Buvo įdomu
^^r(••)h^^. < 3:≡
Pamokos patiko, buvo įdomios ir išsamios

Man labai patiko turėti galimybę pagilinti savo žinias apie seksualinį priekabiavimą
daug sužinojau ir galiu atskirti sveikus nuo toksiniu santykiu, aciu
labiau suvokiū ka turiu atsizvelgti santykiuosi ir suorasti ar tai kokioje aplinkoje esu, yra gerai
Burgeris

Paskaitos patiko, buvo jaukios, „patogios“. Gerai, kad apie tokius dalykus yra kalbama.
Išmokau, kokios yra seksualinio smurto rūšys ir jo išreiškimo būdai.
Išsinešiau daug reikalingų žinių, informacijos. Buvo įdomu ir iš tikrųjų naudinga.
Sužinojau tikrai daugiau negu pirmai žinojau.
Per šias pamokas pasikartojau jau turimas žinias ir gavau nemažai naujų, manau jų tikrai gali prireikti ateityje, todėl džiaugiuosi, kad šios pamokos įvyko ir būčiau nieko prieš turėti dar daugiau tokio pobūdžio paskaitų.
Dabar daugiau ir plačiau žinau apie seksualinį smurtą, kokie turi būti santykiai ir kaip svarbu yra sutikimas.
smurtas negali būti išprovokuotas
Paskaita patiko tik manau viskas pateikta labai sušvelnintai. Viskas atrodo labai čia paskaitoje aišku, nors realiam gyvenime taip nėra. Galbūt čia tik skiriasi paauglių ir suaugusiųjų nuomonės ir požiūriai

Labai aiškiai viskas paaiškinta, patiko
good soup

Nėra
Labai ačiū, buvo įdomios paskaitos. 10/10
Naudinga. Praplėtė žinių akiratį, labiau pavyko suprasti apie smurtą, jo rūšis, išraiškos būdus ir pan.
Sužinojau daug daugiau apie sutikimą, seksualinį priekabiavimą, smurto rūšis
Šios paskaitos buvo naudingos
Patiko pamoka
Daig išmokau
Ačiū už paskaitas! Įdomu, informatyvu, naudinga ir smagu :)
Ačiū už paskaitas
Labai džiaugiuosi, kad turėjom šią paskaitą. Pati esu patyrusi seksualinį priekabiavimą ir po šių paskaitų jaučiuosi saugesnė klasėje, ramiau kai kiti žino, ką galima ir ko negalima sakyti.
Neturiu klausimu
Viskas buvo puiku, malonu, kad veda jaunas žmogus

informatyvi pamoka, tikrai padejo
Dėkui už pamokas, pagilinau žinias
Anksčiau nesupratau kad tokie menki dalykai yra smurtas
labai informatyvios paskaitos:)
Ačiū
viska sužinojau kas man buvo svarbu zinoti
Labai informatyviai praleidau laiką.
Trūksta lytiškumo pamokų mokykloje
Paskaita naudinga
Labai patiko pamokos
super !
Daug sužinojau
neturiu klausimų
Informatyvi paskaitą
ačiū už naudingą info! ;)
puiku wow suzavetas
👍
naudinga, ačiū!
Labai patiko, galėtų būti daugiau tokių pamokų
Labai informatyvu. Naudinga informacija apie sutikimą, kur reikia kreiptis, kas yra romantizuota santykiuose, iš kur gauname fake news apie seksualinį gyvenimą.
Įdomi pamoka
Patiko, norėčiau daugiau tokių paskaitų
ačiū už paskaitą:)